

Asya Anayasa Mahkemeleri ve Muadili Kurumlar Birliđinin (AAMB) 6. Kongresi

"Sürdürülebilir Toplum Bağlamında Anayasa Yargısının Rolü"

19 Eylül 2024

Bangkok/Tayland

Tayland Krallığı Anayasa Mahkemesinin Değerli Başkanı,

Asya Anayasa Mahkemeleri ve Muadil Kurumlarının Saygıdeğer Başkanları ve Üyeleri,

Değerli Katılımcılar, Hanımefendiler ve Beyefendiler,

Hepinizi en kalbî duygularıyla selamlıyorum, bugün sizlere hitap etmekten büyük memnuniyet duyduğumu belirtmek istiyorum.

Asya Anayasa Mahkemeleri ve Muadil Kurumlar Birliđi'nin (AAMB) 6. Kongresi kapsamında düzenlenen bu akademik programın hepimizi için çok faydalı ve verimli olacağına şüphem yoktur. Bu vesileyle Tayland Krallığı Anayasa Mahkemesi Başkanı Sayın Nakharin Mektrairat'a, Mahkeme üyelerine ve emeği geçen herkese teşekkür etmek isterim. Başarılı bir dönem başkanlığı dolayısıyla Sayın Başkanı tebrik ediyorum.

Konuşmamda sürdürülebilir toplumda yargı mercilerinin rolünü Türk Anayasa Mahkemesinin içtihatları çerçevesinde ele alacağım.

Sürdürülebilir toplum kavramı çok geniş olmakla beraber ben konuyu üç temel yönüyle ele almak istiyorum; sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı, sosyal devlet ilkesi, örgütlenme ve toplanma özgürlüğü.

Değerli Katılımcılar,

Sürdürülebilir toplumun en önemli yönlerinden biri sağlıklı bir çevrede yaşama hakkıdır. *Sürdürülebilirlik* kavramı ilk kez 1972 yılında Stockholm'de yapılan "İnsan ve Çevre Konferansında" kullanıldı. Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) ve Güney Afrika Anayasa Mahkemesi 2002 yılında Hukukun Rolü ve Sürdürülebilir Kalkınmaya ilişkin bir Küresel Yargıçlar Sempozyumu (*Global Judges Symposium*) düzenledi. Dünyanın dört bir yanından 70 yargıcın katıldığı Küresel Yargıçlar Sempozyumunun ardından "*Hukukun Rolü ve Sürdürülebilir Kalkınmaya*

İlişkin Johannesburg İlkeleri” (Johannesburg Principles on the Role of Law and Sustainable Development) kabul edilmiştir. Sepozyumda bağımsız bir yargı ve yargı sürecinin çevre hukukunun uygulanması, geliştirilmesi ve icrası için hayati önem taşıdığı vurgulanmıştır.

Günümüzde ortaya çıkan küresel ısınma ve iklim değişikliği bize çevrenin önemini bir kez daha hatırlatmıştır. Çevrenin bozulması bir veya birkaç ülkenin değil artık bütün dünyanın ortak sorunu hâle gelmiştir.

Kuşkusuz iklim değişikliği gibi büyük ölçekteki sorunların çözümü için devletlerin bir araya gelerek siyasi irade ortaya koyması gerekmektedir. Ancak bu konunun hukuki yönü de bulunmaktadır. Bugün birçok anayasada çevre hakkı tanınmış ve güvence altına alınmıştır. Ayrıca ulusal mevzuatlarda çevrenin korunması için birçok düzenleme mevcuttur. Dolayısıyla çevrenin korunması yargıyla ve özellikle anayasa yargısıyla yakından ilgilidir.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 56. maddesinde sağlıklı bir çevrede yaşama hakkına yer verilmiş ve çevrenin korunmasının devletin ve vatandaşların ödevi olduğu belirtilmiştir. Bu madde kapsamında devletin çevreyi koruyucu önlemler alma ve bu önlemleri etkili bir şekilde denetleme şeklinde pozitif yükümlülüğü bulunmaktadır. Türk Anayasa Mahkemesi bir norm denetimi kararında, “*Çevrenin geliştirilmesi, çevre sağlığının korunması ve çevre kirliliğinin önlenmesi, tarih, kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunması için her türlü tedbirin alınması Devletin temel görevleri arasındadır.*”¹ tespitini yaparak devletin yükümlülüklerine işaret etmiştir.

Değerli Katılımcılar,

Türk Anayasa Mahkemesi kararlarında çevrenin kesin bir tanımını yapmamakta, bunun yerine sağlıklı ve dengeli bir çevrenin niteliğini veya unsurlarını belirtmektedir. Bu çerçevede Mahkeme; madencilik faaliyetleri, doğal güzellikler, kentsel dönüşüm, av ve yaban hayvanları ile bunların doğal yaşam alanları, imar planları, su, kıyı ve sahil şeritleri ile gürültü kirliliğinin çevre kavramı kapsamında olduğunu belirtmiştir.

Mahkeme, İstanbul'un Boğaziçi bölgesindeki çeşitli ruhsatsız binalara yasal zemin kazandıran düzenlemenin Anayasa'ya aykırılık iddiasını Anayasa'nın 56. ve 63. maddeleri kapsamında incelemiştir. Buna göre Mahkeme, yasama organının gerekli gördüğü düzenlemeleri yapma konusunda takdir yetkisine sahip olduğunu ancak yasama organının bunu yaparken çatışan kamu menfaatlerini dikkate alması ve bunlar arasında makul bir denge kurması gerektiğini belirtmiştir. Boğaziçi bölgesinin bir dizi olağanüstü kültürel ve doğal varlığa sahip olduğunu gözönünde bulunduran Mahkeme, Boğaziçi kıyı şeridi ve kıyı alanının doğal güzelliği ile kültürel ve tarihî varlıklarının korunması ve geliştirilmesinde önemli bir kamu yararı olduğuna karar vermiştir.

Dolayısıyla Mahkeme dava konusu hükümleri, çatışan menfaatler arasında kurulması gereken makul dengeyi bozduğu gerekçesiyle iptal etmiştir².

Mahkeme, norm denetimi davalarının yanı sıra bireysel başvuru yoluyla da çevre hakkına ilişkin kararlar vermiştir. Bilindiği üzere çevre hakkı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde (AİHS) yer almamaktadır. Bununla beraber Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi çevrenin korunmasını özel hayata saygı hakkı kapsamında değerlendirmektedir. Türk Anayasa Mahkemesi de (ortak koruma şartı nedeniyle) aynı sistematiği takip ederek çevre meselelerini özel hayata saygı hakkı kapsamında değerlendirmiştir.

Bu bağlamda Türk Anayasa Mahkemesi bireysel başvurularda kamu makamlarının çevreyi etkili bir şekilde korumak için gerekli tedbirleri alıp almadığını incelemektedir. Burada ülkemizde elim bir maden kazasının meydana geldiği maden projesine ilişkin bir kararımızdan bahsetmek isterim. Söz konusu maden kazasından önce Anayasa Mahkemesi proje ile ilgili bireysel başvuruda ihlal kararı vermiştir. Mahkeme proje için kamu makamları tarafından hazırlanan çevre raporu ile bilirkişi raporu arasında çelişkiler olduğunu tespit etmiş ve bu çelişkilerin yargı makamlarınca giderilmediğini not etmiştir. Bu bağlamda Anayasa Mahkemesi, maden projesinin çevresel etkisi yönünden yapılan yüzeysel değerlendirmeler nedeniyle özel hayata saygı hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir³.

Mahkememiz çevre hakkını, vatandaşların çevresel konularda karar alma süreçlerine katılma hakkı açısından da incelemektedir⁴. Mevzuatta öngörülen usuller çerçevesinde vatandaşların çevresel etki değerlendirme süreçlerinden haberdar edilip edilmediği ve bu süreçlere etkin katılım fırsatı verilip verilmediği sıkı bir şekilde denetlenmekte ve bunlar yerine getirilmediği takdirde ihlal kararı verilmektedir.

Değerli Katılımcılar,

Sürdürülebilir toplumun bir diğer yönü sosyal devlet ilkesidir. Anayasa'mızın 2. maddesinde Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyal bir hukuk devleti olduğu açıkça belirtilmiştir. Bunun yanında Anayasa'nın 5. maddesinde, devletin amaç ve görevlerinin *"kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddî ve manevî varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmak"* olduğu ifade edilmektedir. Sosyal devlet ilkesinin somut bir görünümü olarak sosyal güvenlik hakkı 60. maddede güvence altına alınmış; bir sonraki maddede ise şehit yakınları, malul ve gaziler, engelliler, yaşlılar ve muhtaç çocuklar için gerekli tedbirlerin alınacağı düzenlenmiştir.

Anayasa'mızda çalışma hakkı da güvence altına alınmıştır ancak bu hak Anayasa ve AİHS ortak koruma alanında değildir. Bununla beraber Anayasa Mahkemesi bireylerin mesleki hayatına ilişkin meseleleri mümkün olduğu ölçüde özel hayata saygı hakkı çerçevesinde incelemiştir.

Mahkememizin mesleki hayat bağlamında özel hayata saygı hakkının ihlal edildiğini tespit eden çok sayıda kararı bulunmaktadır. Bu kararlarda özellikle görevlendirme, terfi veya kamu görevinden çıkarılma gibi konularda kamu makamlarının keyfî davranamayacağı, bu yöndeki tasarrufların idare mahkemelerince denetlenmesi gerektiği ve başvuranın iddialarının somut, yeterli ve ilgili bir gerekçe ile karşılanması gerektiği ortaya konmuştur.

Anayasa Mahkemesi mesleki hayatın aile hayatına etkisini de sıkı bir şekilde denetlemektedir. Mahkemenin bu konuda verdiği birçok ihlal kararı bulunmaktadır. Bu kapsamda örnek olarak aile hayatına etkisi dikkate alınmadan kamu çalışanlarının başka bölgelere atanması verilebilir. Mahkemenin değerlendirmesine göre kamu görevlilerinin atanmasında veya nakil işlemlerinde gözetilen kamusal yarar ile bireyin aile hayatına saygı hakkından yararlanmasındaki bireysel çıkar arasında makul bir dengenin kurulması gerekir. Söz konusu dengenin sağlanamaması durumunda aile hayatına saygı hakkının zedeleneceği gözden kaçırılmamalıdır. Kamu görevlilerinin görev yerlerinin değiştirilmesinde takdir yetkisi kullanılırken Anayasa'nın 20. maddesinde güvence altına alınan aile hayatına saygı hakkının devlete yüklediği pozitif yükümlülükler de dikkate alınmalıdır. Bu doğrultuda Mahkeme, kişinin bakıma muhtaç aile yakınları bulunması hâlinde bu husus dikkate alınmadan yapılan yer değiştirmelerde ihlal kararları vermiştir⁵.

Değerli Katılımcılar,

Sürdürülebilir bir toplum için örgütlenme ve toplanma özgürlüğünün önemi de yadsınamaz. Anayasa Mahkemesine göre "*Örgütlenme özgürlüğü, bireylere topluluk halinde siyasal, kültürel, sosyal ve ekonomik amaçlarını gerçekleştirme imkânı sağlar*"⁶. Mahkemeye göre "*Demokrasilerde vatandaşların bir araya gelerek ortak amaçları izleyebileceği örgütlerin varlığı sağlıklı bir toplumun önemli bir bileşenidir. Demokrasilerde böyle bir 'örgüt' devlet tarafından saygı gösterilmesi ve korunması gereken temel haklara sahiptir*"⁷.

Mahkeme, dernek kurma hakkına ilişkin bir kararında "örgütlenme özgürlüğü ve onun bir alt türü olan dernek hakkının Anayasa kapsamında demokratik yaşamın ayrılmaz bir parçası olarak görüldüğünü" belirtmiş ve "bu hakka getirilecek sınırlandırmaların demokratik toplumda gerekli olup olmadığının sıkı denetim altında" olduğunu ifade etmiştir⁸. Mahkeme sendika kurma hakkını da örgütlenme özgürlüğünün bir parçası olarak görmüş ve bu hakkın "*çalışanların sendika üyelikleri sebebiyle yaptırımı uğramamalarını teminat altına aldığı*" belirtmiştir⁹.

Anayasa Mahkemesi toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkını da birçok kararda incelemiştir. Mahkemeye göre bu hak “*Demokratik toplumun en temel değerleri arasında yer almakta olup bireylerin ortak fikirlerini birlikte savunmak ve başkalarına duyurmak için bir araya gelebilme imkânını korumayı amaçlamaktadır*”¹⁰. Mahkeme, kararlarında önceden izin almadan barışçıl gösteri düzenleme hakkının Anayasa’da güvence altına alındığını vurgulamıştır. Bu kapsamda Mahkeme, şiddet içermeyen barışçıl nitelikteki gösterilere yapılan müdahaleleri sıkı bir denetimden geçirmektedir ve kamu makamlarının müdahaleyi haklı kılan somut bir gerekçe ortaya koyamamaları durumunda ihlal sonucuna ulaşmaktadır. Aynı şekilde barışçıl gösteriler nedeniyle göstericilere idari veya cezai yaptırım uygulanması da ihlal sebepleri arasında yer almaktadır.

Son olarak toplanma özgürlüğüne ilişkin bir norm denetimi kararından bahsetmek istiyorum. Mahkeme, bir norm denetimi kararı kapsamında, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu’nda yer alan “*Şehirlerarası karayollarında gösteri yürüyüşleri düzenlenemez.*” şeklindeki düzenlemenin Anayasa’ya aykırı olduğuna ve iptaline karar vermiştir¹¹.

Söz konusu kural, trafik düzeninin aksamamasını temin etmek ve diğer bireylerin seyahat özgürlüğünü güvence altına almak amacıyla toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkını sınırlamıştır. Anayasa Mahkemesi yaptığı incelemede; kuralla kategorik bir yasak getirilerek trafik düzeninin aksamamasına mutlak bir üstünlük tanındığı, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı ile kamu düzeni ve başkalarının hak ve özgürlükleri arasındaki dengenin toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı aleyhine orantısız bir şekilde bozulduğu sonucuna varmıştır. Anayasa Mahkemesinin başka kararlarında da işaret edildiği üzere toplantı ve gösteri yürüyüşünün başkalarının günlük yaşamlarını bir miktar zorlaştırması kaçınılmaz olup demokratik toplumda bunun hoşgörülle karşılanması gerekir.

Bir yerde gösteri yürüyüşünün düzenlenmesi nedeniyle trafiğin aksaması gündelik yaşamı *aşırı ve katlanılmaz* derecede zorlaştırıyorsa anayasal ilke ve kurallara uygun davranılması şartıyla söz konusu hakkın sınırlanması mümkündür. Kuralda ise zorlaştırmanın boyutuna yönelik herhangi bir düzenleme öngörülmesizin şehirlerarası kara yollarında gösteri yürüyüşünün düzenlenmesi kategorik olarak yasaklanmaktadır. Bu itibarla toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına getirilen sınırlamanın zorunlu bir toplumsal ihtiyacı karşılamadığı ve demokratik toplum düzeninin gereklerine uygun bir sınırlama olmadığı değerlendirilmiştir. Anayasa Mahkemesi açıklanan nedenlerle kuralın Anayasa’ya aykırı olduğuna ve iptaline karar vermiştir.

Değerli Katılımcılar,

Sürdürülebilir toplum kavramını üç temel yönden temel hak ve özgürlükler bağlamında Türk Anayasa Mahkemesinin içtihatlarıyla ortaya koyma çalıştım. Vaktin sınırlı olmasından dolayı çok özet şekilde aktardığım bilgi ve içtihatlardan faydalandığınızı umuyorum.

Beni dinlediğiniz için çok teşekkür ediyorum.

Kadir ÖZKAYA
Türkiye Cumhuriyeti
Anayasa Mahkemesi Başkanı

¹ AYM, E.2011/106, K.2012/192, 29/11/2012.

² AYM, E.2019/21, K.2020/51, 24/09/2020.

³ *Eşref Demir*, B. No: 2020/12802, 1/11/2023.

⁴ *Fevzi Kayacan (2)*, B. No: 2013/2513, 21/04/2016, §§ 56-58.

⁵ *Nurbani Fikri*, B. No: 2014/2502, 11/10/2018.

⁶ *Tayfun Cengiz*, B. No: 2013/8463, 18/9/2014, § 30.

⁷ *Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası ve diğerleri*, B. No: 2014/920, 25/5/2017, § 75.

⁸ *Hint Aseel Hayvanları Koruma ve Geliştirme Derneği ve Hikmet Neğuç*, B. No: 2014/4711, 22/2/2017, § 41.

⁹ *Anıl Pınar ve Ömer Bilge Kararı*, B. No: 2014/15627, 5/10/2017, § 35.

¹⁰ *Yasin Agin ve diğerleri [GK]*, B. No: 2017/32534, 21/1/2021.

¹¹ Bkz. AYM, E.2020/12, K.2020/46, 10/09/2020.